

Tartalom

A racionalitás és az önzés, mint a klasszikus közgazdaságtan két alaptétele, melyeket könnyű összemosni. Mit jelentenek, honnan erednek ezek? A racionalitás csábítása és az önzés ereje. Milyen korlátai vannak a racionalitásnak? Az önzés két arca: az egyenes és az opportunista önzés. Az önzés kárai és hasznai.

Megjegyzés

8 oldal, 2200 szó. Érthető, de összességében nem különösebben lényegi téma, leginkább a gazdasági fejezetek alapozásaként van jelentősége. Van azért benne pár figyelmet érdemlő megállapítás: hogy a racionalitás több szempontból vonzó, ugyanakkor meglehetősen korlátozott; illetve hogy az önzés erős, és bár az ember önzősége alapján nem örömteli, de van neki bizonyos pozitív oldala is, különösen, hogy az erejét ki lehet használni jó dolgok előmozdítására.

Racionalitás és önzés

(Azonosító: 080; Változat: 01)

Pozíció a műben

Előszó

A világ működése

Bevezetés

Elvek

Alapok

Élet

Elme

Ember

Társadalom

Csoportok

Politika

A gazdaság elmélete

Versengés és együttműködés

Racionalitás és önzés

Iparizált világunk

Tulajdon

Preferenciák és hasznosság

A piac alapjai

A piac előnyei

A piac elvi korlátai

A piac gyakorlati hiányosságai

Ár és érték

Specializáció és standardizáció

Gazdaságpolitika, makroökonómia

Közgazdaságtan

Pénz és hitel

Értékteremtés

A gazdaság gyakorlata

Kultúra

Etika

Egység

Program

Az ember élete

1. A racionalitás és az önzés jelentése	2	—
2. Racionalitás	2	
2.1. A racionalitás eredete	3	1
2.2. A racionalitás csábítása	4	
2.3. A racionalitás korlátai	4	—
3. Önzés	6	
3.1. Az önzés eredete és ereje	6	2
3.2. Az önzés két arca	8	
3.3. Az önzés kárai és hasznai	9	—

1. A racionalitás és az önzés jelentése

E két fogalom a klasszikus közgazdaságtan alaptétele, mely a gazdasági szereplőket, az embert racionálisnak és önzőnek tételezi fel. Ugyanakkor könnyű őket összemosni, összekeverni – ezért érdemes tisztázni, melyik mit jelent:

1) Racionalitás

Ez általános értelemben ésszerűséget jelent. Közelebbről, a gazdaságot illetően pedig azt értjük alatta, amikor az ember megpróbálja tudatosan és minél objektívabban kiszámítani, melyik viselkedés eredményezi majd a legnagyobb hasznosságot, boldogságot, hogy a szerint cselekedjen.

2) Önzés

Önzés az, amikor valaki a saját boldogságát keresi, kellő tekintet nélkül más boldogságára.

Miért nem azt írom, hogy „tekintet nélkül” más boldogságára? Azért, mert ‘A jóság elvárható mértéke’ témában vázoltak szerint van a jóságnak egy elvárható mértéke, és ami elmarad ettől, azt is önzésnek minősíthetjük, akkor is, ha valami vel több, mint nulla.

Az alábbiakban részletesen megvizsgáljuk a szóban forgó két fogalmat.

2. Racionalitás

2.1. A racionalitás eredete

1) Egyedi racionális viselkedésformákra való hajlam

Ilyen lehet például a konformitásra, a másokhoz történő hasonulásra, illetve az imitációra, mások viselkedésének lemásolására való hajlam.

Ezek egyfelől **racionális viselkedések** lehetnek, mondjuk, mert aki nem konformálódik, azt a csoport kizsírja, illetve, mert gyakori, hogy mások jobban tudják, mi a teendő adott körülmények között, tapasztaltabbak, érdemes tehát imitálni őket. Másfelől, ezek **egyedi viselkedésformák**, összevetve a következő pontban leírt intelligencia általánosságával. Harmadrészt, az ilyesmi **hajlamként** válik a részünkké: nem azért cselekszünk az adott módon, mert felfogjuk, hogy az hasznos, hanem készletét érzünk rá.

Hogyan épülnek belénk az efféle készletések? Úgy, hogy akik véletlenül, a mutációk folytán, a génjeik révén hajlamosabbak voltak konformálódni, imitálni, stb..., azok e viselkedésformák hasznossága miatt jobban túléltek és szaporodtak, így az adott viselkedésformákra való hajlamot kódoló gének elterjedtek a populációban, fokozatosan az egész faj hajlamosabbá vált az adott viselkedésre.

Hogy ez megtörténhessen, **a viselkedésnek egyfelől robusztusnak kell lennie**, azaz sokféle élethelyzetben, illetve széles körben hasznosnak kell lennie – különben a szelekció nem lesz elég erős az irányában, illetve nem terjed el a populációban. Az imitáció például megfelel ennek: hasznos lehet például imitálni azt, ahogy mások élelmet gyűjtenek, tisztálkodnak, eszközöket készítenek, stb..., illetve ugyanúgy hasznos ez a sarkvidékeken, mint a trópusokon – sőt különböző fajok esetében is, minél fogva sok idő volt rá, hogy a hajlam belénk épüljön, ez már akkor folyhatott, amikor még a fákon laktunk.

Ugyanakkor **ez nem jelenti azt, hogy az adott viselkedésnek mindig, minden körülmények között hasznosnak kell lennie**. Lehetnek kivételek, mint ahogyan a imitáció sem hasznos, amikor mások butaságot csinálnak. Csak annyi kell tehát, hogy a viselkedés kellő gyakorisággal hasznos legyen.

A robusztusság mellett **szintén segíti egy hajlam beépülését, ha az kellően egyszerű**; mint például az, hogy „csinálj úgy, mint mások”. Egy egyszerű készletés ugyanis könnyebben és gyorsabban előáll véletlen mutációk és a kiválogatódás által.

2) Általános intelligencia

Mely által a helyzetek nagyon széles körében képesek lehetünk okos, racionális döntéseket hozni, ekképp viselkedni. Itt tehát már nem hajlamról, hanem gondolkozásról beszélünk.

Az intelligencia lekódolása valószínűleg korántsem egyszerű, viszont ez az eszköz annyira **robusztus**, hogy így is kialakulhatott. (Illetve még mindig egyszerűbb, mintha minden élethelyzetre külön kellene előírni és lekódolni, hogy mi a teendő. Valamint talán lépésenként is fejleszhető volt, hogy egyedi mutációkkal is létrejöhessen, fejlődhessen β.)

3) Öntudat

Intelligencia az öntudat nélküli állatokban is van, gondoljunk csak a kutyára. Ám az intelligencia nem független az öntudattól, utóbbi segíti azt: általa az elme képes tudatosan és módszeresen alakítani gondolkozásának menetét: az öntudat intelligensebbé tesz.

Lásd ehhez 'Az élet és az elme' témában, hogy elme illetve az öntudat megjelenése milyen előnyökkel és hátrányokkal járt az élet számára.

1

2.2. A racionalitás csábítása

A racionalitás több szempontból is vonzó:

- **Az ember szereti okosnak tudni magát**, többek között az értelmi képességeire is gyakran hiú. Lásd a 'Hiúság' témát.
- A racionalitás (illetve az önzés) **könnyen megfogható matematikailag**. A matematikában ugyanis a maximalizálás (jelen esetben a saját hasznosságunk maximalizálása) egy igen jól kidolgozott terület.
- A racionalitás (illetve az önzés) a piaccal együtt elméletileg, bizonyos feltételek mellett, bizonyos szempontból **optimális eredményre** vezet.

2

3

Ebben ugye elég sok a megszorítás. „**Elméletileg, bizonyos feltételek mellett**”: az említett optimalitáshoz kell az információ, a racionalitás tökéletessége, és az, hogy az üzletkötésnek ne legyenek költségei, ne legyenek tranzakciós költségek. Az ilyesmit könnyű elméletileg feltételezni, az elméleti modellekbe beépíteni, miközben a valóság gyakran igencsak másképp néz ki. „**Bizonyos szempontból optimális**”: ez az úgynevezett Pareto optimalitást jelenti, vagyis, hogy senkit nem lehet már úgy jobb helyzetbe hozni, hogy valaki más rosszabbul ne járna. Ez azonban közel sem jelenti azt, hogy egy ilyen helyzet általában véve is a lehető legkívánatosabb. A javaknak egy rendkívül egyenlőtlen elosztása is lehet ugyanis Pareto optimális.

4

5

Lásd ehhez 'A piac előnyei' témában a jóléti közgazdaságtan alaptételeit.

A racionalitás szerintem is jó dolog. Ez a könyv is racionális, az értelem, a megértés segítségével szeretné jobbá tenni az emberek életét és a világot, szeretné, ha az emberek jobban használnák az eszüket, ésszel élnének.

6

Fontos azonban, hogy ne feledkezzünk meg a racionalitás korlátairól.

7

2.3. A racionalitás korlátai

A racionalitás fontos tényező az emberben, ám igencsak megvannak a gyengeségei, valamint rajta kívül más tényezők is munkálnak bennünk.

8

1) A racionalitás emberi gyengeségei

● Információhiány

- Sok esetben **nem áll rendelkezésre** elegendő információ a tökéletes döntéshez. (Vagy, mert nem igazán lehet beszerezni, vagy, mert nem mentünk utána.)
- Van aztán, hogy az információ elvileg ott van, csak **nem tudatosul** bennünk, esetleg **elfelejtettük**. Előbbiről lásd ‘Az emberek gondolkozása’, utóbbiról a ‘Tanulás’ témában.
- Nem utolsósorban pedig **az emberek gyakran maguk torzítják** az információkat. Lásd ehhez az ‘Egyszerűség és bonyolultság’ témában az emberek hajlamát az egyszerűsítésre; ‘A megismerés buktatói’ témában a megismerés konzervatívizmusát; valamint ‘Az emberek gondolkozása’ témában az igazság tagadását, a tőle való elfordulást, illetve az igazság kiiktatását célzó eszközöket.

● Az információ feldolgozásának nehézsége

Azaz, ha éppen meg is van minden információnk, könnyen lehet, hogy nem vagyunk elég okosak, hogy átgondoljuk, vagy egyszerűen csak lusták vagyunk hozzá. Az embernek meglehetősen korlátozottak az értelmi képességei.

● A megismerés további buktatói

Számtalan ilyen van, a benyomások hatásától kezdve, a hibás általánosításokon át a megismerést torzító társadalmi hatásokig, például az ideológiák által kínált leegyszerűsített magyarázatokig. Lásd ‘A megismerés buktatói’ témát.

* * *

A racionalitás gyengeségeire fel aztán **az emberek hajlamosak kiegyezni a kielégítő megoldásokkal**, nem feltétlenül törekszenek megtalálni a lehető legjobbat. Például, ha találnak egy olyan állást, amelyik elég jól megfelel az elképzeléseiknek, nem kutatnak tovább, nem derítik fel az összes lehetőséget.

2) A racionalitáson kívüli tényezők

A racionalitáson kívül sok minden más is dolgozik még az emberben:

● A (tudatos) racionalitás a boldogság keresésének csak az egyik mechanizmusa.

Ott van még mellette például a kondicionálás és az imitáció is, ahogyan arról ‘A boldogság keresése és korlátai’ témában lehet olvasni.

- **A vágyak, érzelmek, indulatok, hangulat ereje**

Nem kell sokat magyarázni, hogy ezek hatása alatt az ember mennyire irracionálisan tud viselkedni, mennyire irracionálisan tudja látni a dolgokat. Lásd például az ‘Agresszió’ témát, de mondjuk a szexuális vágy és a szerelem is eléggé el tudja venni ember esztét.

- **Irracionális gondolatok és cselekedetek**

Amilyen még például a túlzott aggodalmaskodás, vagy az, amikor az ember rossz döntéseit igazolandó egyre inkább elköteleződik mellettük. A irracionális gondolatokról, cselekedetéről ‘Az emberek gondolkozása’ témában lehet bővebben olvasni.

Lásd végül a ‘Bevezetés (Az ember élete)’ témában, hogy sokan ész nélkül élik az életet, sodródnak.

3. Önzés

3.1. Az önzés eredete és ereje

1) Alapjában véve mindenki tökéletesen önző

Ez így elsőre meglepő lehet, de ha jobban belegondolunk, amikor az ember „önzetlen”, jót tesz valakivel, azt is azért teszi, mert az valamilyen szempontból saját magának is jó: például, mert szerinte így helyes, vagy, mert a másik ember boldogsága neki magának is örömet okoz. Lásd erről ‘A boldogság eredete és a forma hatalma’ témában.

2) A birtoklási vágy illetve az önzés sajátosságai

A birtoklás ugyan csak az egyik terület, melyen az ember önző lehet, de igen jellemző terület: gyakori, hogy az emberek maguknak akarják a dolgokat, a pénzt, tekintet nélkül arra, hogy másnak mennyi van ezekből, van-e egyáltalán. **A birtoklási vágy tehát szoros kapcsolatban áll az önzéssel, az előbbi számos jellemzője az utóbbira is áll.**

Így például:

- A birtoklás az evolúció során **fontos volt a túléléshez**, szaporodáshoz. (Hasonlóan mondhatjuk, hogy általában az önérdek követése is, hiszen nemcsak akkor járok rosszul, nehezítem meg, hogy szaporodjam, ha a dolgaimhoz nem ragaszkodom eléggé, de akkor is, ha például a szexuális érdekeimet, a párzás jogát nem védem kellőképpen.)
- Az embernél **a sikervágy, a versenyszellem, a státusz iránti vágy is támogatja** az anyagiasságot. (És hasonlóan, a tágabb értelemben vett önérdeket is: nemcsak anyagi siker létezik ugyanis, nemcsak anyagi téren lehet versenyezni – vegyük csak az elismertséget példának – és aki sikeres akar lenni, győzni szeretne, abban gyakran segít, ha önző, az önérdekét követi.)
- Mind a birtoklási vágy, mind általában az önérdek követése **erős motiváció** az emberben. Már csak az előbbi két pontban elmondottak miatt is.

A birtoklási vágyról egyébként a ‘Forma, öntudat, motivációk és érzelmek’ témában van szó, röviden.

3) Az önzést, birtoklási vágyat a társadalom is jóváhagyhatja

Ahogy az (erősen) kapitalista rendszer is teszi. Nyilván, ez a jóváhagyás nem abszolút, bizonyos fokú szolidaritást mindenhol elvárnak, ám a jóváhagyás foka társadalomról-társadalomra eléggé változó, jellemző az adott kultúrára.

* * *

És ha már az önzés itt van velünk, és ilyen erős, érdemes nem kihasználatlanul hagyni ezt az energiát, jó dolgok előmozdítására felhasználni azt.

Hogyan? Vegyük észre, hogy az emberek érdeküknél fogva is tehetnek jó dolgokat, például, amikor egy orvos pénzért gyógyít, vagy általában, ahogy az emberek pénzért mennek be a munkahelyükre, hogy megtermeljék mindazt, amire a többieknek szükségük van. Lásd a ‘Jó cselekedetek’ témában az érdektől való jóságot; valamint ‘A jóság és etika ápolása’ témában, hogy ezek ápolása mellett azért nyugodtan támaszkodhatunk az érdekekre is.

Lásd végül a ‘Versengés és együttműködés’ témát, abban a versengés eredetét, illetve, hogy együttműködni lehet önérdekből is (meg versengeni is, természetesen).

3.2. Az önzés két arca

Önző lehet úgy az ember, hogy **közben a szabályokat, megegyezéseket azért betartja** – meg úgy is, hogy ha lehetősége van megszegni őket, kibújni alóluk, akkor kibújik. Az utóbbit hívom **opportunistá önzésnek**.

Az **opportunistá önzésre példa** az, amit a (tág értelemben vett) **potyautasok** csinálnak: elvileg hozzá kellene járulniuk a csoport erőfeszítéseéhez, de nem teszik, e nélkül húznak hasznot a csoport munkájából. A potyautasokról lásd a ‘Versengés és együttműködés’ témában.

Megemlítendő, hogy **a sima önzést jóváhagyó rendszerek az opportunistá önzést azért már nem támogatják**. Így, a legkapitalistább rendszer sem fogadja el, ha valaki a törvények megszegésével próbál gazdagodni.

Több más erő hat ugyanakkor az opportunizmus irányába:

- Mindenekelőtt természetesen az, hogy **a szabályok áthágásával gyakorta könnyen, sokat lehet nyerni**.
- Aztán, **ha a társadalomban nagy a siker, az anyagiak presztízse**, az szintén arra ösztönözhet, hogy azokat a rövidebb úton próbáljuk megszerezni. (Különösen, ha valakinek egyébként esélye se nagyon lenne rájuk.)
- Az opportunizmusra készíthet továbbá **mások opportunistáusa**: könnyebben megszegjük a szabályokat, megegyezéseket, ha velünk szemben is így viselkednek; rosszra csábíthat a rossz példa is, ha látjuk, hogy úgy is lehet; de ügyeskedésre, a határok átlépésére készíthet, ha mások opportunizmusuk révén olyan előnyre tesznek szert a versenyben, amit másképp nemigen tudunk behozni, illetve ha boldogulni sem lehet másképp. Gondoljunk csak egy olyan rendszerre, ahol mindenki ügyeskedik, aki meg nem, az hoppon marad.

A körülmények tehát olyanokat is rávihetnek az opportunizmusra, akik egyébként szívesen maradnának a tisztesség ösvényén.

3.3. Az önzés kárai és hasznai

1) Az önzés kárai

Az önzés természetesen mindenekelőtt azoknak rossz, akivel szemben önzők: akiket magukra hagynak, akiket becsapnak. Tágabban szemlélve, az önzés elősegíti a társadalmi egyenlőtlenséget, ami szintén nem jó.

Ám az önzésnek ezen túl is vannak hátrányai.

- Mint az előbb láttuk, az **opportunizmusunk másokat is arra ösztönözhet.**
- **Aki mással rosszat tesz, az** gyakran nem csak annak árt, akinek közvetlenül árt, de **azoknak is, akik a sérelmet szenvedettel közelebbi kapcsolatban állnak**; így, ha egy anyával önző valaki, annak a nő gyerekei is kárát láthatják, ha mondjuk emiatt az anyjuk nem tud nekik ajándékot venni karácsonyra. Lásd ezt a 'Jó cselekedetek' témában, a jó és rossz cselekedetek dinamikája alatt.
- Ahogy az imént említettem, a potyautasság az opportunista önzés egyik formája. **A potyautaskodásnak számos hátránya van**, például az, hogy megbomlik az együttműködés, vagy, hogy költséges kiszűrni őket. **Lásd** ezekről a 'Versengés és együttműködés' témában.
- A társadalom számára káros továbbá, ha **az emberek a feladatuk végzése helyett az ügyeskedéssel vannak elfoglalva**, ahelyett, hogy növelnék a tortát, inkább minél nagyobb szeletet próbálnak kiharítani belőle.
- **Lásd** aztán a 'Globális problémák' témában a **pazarlást, ami az opportunizmus, a konfliktusok és szükségtelen társaik miatt zajlik.**
- Végül, **az emberek opportunizmusa**, az hogy hajlamosak visszaélni a rendszerrel, **jelentősen csökkenti a jóléti rendszerek megvalósíthatóságát.** Lásd erről az 'Egyenlőtlenség' témában.

Felismerve az **önzés** és egyéb hozzá kapcsolódó jelenségek, mint az **anyagiasság, túlzott sikervágy, versenykényszer** hátrányait, ebben a könyvben több helyen mondom, hogy **jó volna mérsékelni ezeket.** Lásd például a 'Társadalom és önállóság', a 'Globális problémák' illetve 'A jóság és etika ápolása' témákat.

2) Az önzés hasznai

Azért ennek az érmének is van másik oldala.

- Azzal, hogy önző, **jót is tesz** az ember, mindenekelőtt **saját magával.** Ezt sem árt figyelembe venni, mert az önző ember boldogsága is boldogság.
- De **önzőségünkben mással is tehetünk jót**; emlékezzünk az orvosra, aki pénzért gyógyít.
- Az 'Egyenlőtlenség' témában olvasható, hogy a társadalomban a nagyobb egyenlőtlenséghez gyakran nagyobb gazdasági hatékonyság párosul. Ennek jelentős részben az az oka, hogy az emberek a saját érdekükben jobban igyekeznek – szemben azzal, mintha keresetük nagy részét elvennék tőlük, hogy másokat támogassanak belőle, ezzel csökkentve az egyenlőtlenséget. **A szabadjára engedett önzőség tehát ösztönöz.**
- **A csalárdság** (kb. opportunizmus) **szerepet játszhatott az öntudat és az intelligencia fejlődésében** az evolúció folyamán. (Ahogy az 'Az élet és az elme' témában olvasható.)

- És ahogy fentebb utaltam rá, **az önzés erejét ki is lehet használni jó dolgok előmozdítására.**

Nem baj, ha nem teljesen olvastál el egy témát, véleményed akkor is nyugodtan elküldheted róla. A kérdőívén külön tudod jelezni, hogy mennyire mélyedtél el benne. Ezen kívül minden kérdésénél választhatod, hogy arra éppen nem tudsz, vagy nem szeretnél válaszolni.

Klikkelhető linkek (Word-ben a Ctrl-t nyomni közben):

[Kérdőív](#) – [Fórum](#) – [Email](#)

Valamint, ha tetszett, oszd meg ezt a témát a Facebook-on.

Klikk a gombra (Word-ben a Ctrl-t nyomni közben):

